

K sociologické analýze branného systému

Otázky branného systému naší společnosti se dostávají poprávu do popředí nejen pokud jde o opatření politickoorganizační, ale současně i pokud jde o společenskovední analýzu této problematiky. Chci ve své stati přispět k postihu sociologické roviny této analýzy, jež bude zřejmě součástí celkového mezioborového přístupu k věci.

Z toho, že válka je svou podstatou součástí politiky, nevyplývá, že každá vládnoucí společenská třída přisuzuje válce ve své politice stejnou sociální funkci.

Primát války v politice je zřejmý v období války za vedení ozbrojeného zápasu. Klasický militarismus v činnosti vládnoucího společenského subjektu motivuje válku jakožto rozhodující prostředek politiky i za stavu míru, za stavu, který je pro něho stavem neválky, stavem přípravy k příští válce. Této přípravě je podřizována především zahraniční poli-

tika. Ve vnitřní politické činnosti dochází k rozšiřování přípravné vojenské činnosti v celku společenské činnosti a ke koordinování ostatních společenských činností (ekonomických, vnitropolitických, kulturních, vědeckotechnických, ideologických) se zámysly této přípravné vojenské činnosti. Představitelé této přípravné vojenské činnosti získávají rozhodující pozice v činnosti vládnoucího společenského subjektu, vojenská elita je rozhodující složkou mocenské elity.

Údobí klasického militarismu patří ovšem do historické analýzy militarismu. Poválečný vývoj vojenství znesnadňuje rozbor soudobého moderního militarismu vzhledem k rozšiřování sféry vojenské činnosti ve společenské činnosti vůbec — způsobené jak podstatnými změnami v sociální funkci války, tak v tendencích sbližování a splývání přípravné vojenské činnosti s ostatními druhy společenské činnosti.

Zájmově potřebová motivace války jakožto prostředku politiky je diametrálně odlišná v činnosti socialistického společenského zřízení, považujícího válku za krajní prostředek politiky a usilujícího od vzniku své státní existence o vyloučení světové války jakožto prostředku k řešení mezinárodních sporů. Tato hypotéza má však v současnosti omezenou poznávací hodnotu, vzhledem k zájmově potřebové motivaci světové války jakožto prostředku politiky v činnosti vládnoucích společenských sil v ČLR.

Závažným údobím pro analýzu uvedené motivace je období přechodu od stavu války do stavu míru, jakož i období bezprostředně před vznikem války. V období přechodu uvedená motivace i samotná společenská činnost jsou smíšeným typem činnosti, při níž se „zmenšuje“ faktická vojenská činnost a „rozšiřuje“ společenská činnost stavu míru. Opačně tomu je v období bezprostředního ohrožení. Tendence neúměrného udržování faktické vojenské činnosti v období přechodu ke stavu míru v sobě obsahuje prvky militarismu. Za určité situace mohou tyto prvky existovat dlouhou, nepřiměřenou dobu.

Analýza uvedené motivace a společenské činnosti v současných společnostech socialistického typu si vyžaduje zkoumání vzájemných vztahů mezi činností vedoucích funkcionářů ozbrojených sil a činností vedoucích funkcionářů celospolečenských jakož i analýzu vztahů mezi institucí ozbrojených sil a stranickými institucemi při řízení a prosazování společenských zájmů a potřeb.

Rozšiřování sféry vojenské činnosti je trvalý proces, který přímo zasahuje do sociálního systému současných vyspělých industriálních společností.

Rozšíření sféry této činnosti se projevuje především tím, že celý komplex radikálních zásahů do sociálního systému společnosti, jež se za první a druhé světové války udal až po jejím vypuknutí — to znamená v jejím počátečním období, popřípadě v dalším období války — se trvale přesunul do předválečného stadia a stal

se trvalou součástí celospolečenské činnosti.

Tento přesun se týká jak opatření vojenskostrategických a vojenskooperačních, tak vojenskoekonomických, vojenskopolitických a sociálně psychologických.

Vzhledem k požadavkům soudobého vojenství dochází k rozšiřování vojenských institucí. Mám tím na mysli:

- vznik miličnických složek,
- vydělování ozbrojených sil pro přípravu obrany teritoria,
- rozšíření vojenských složek civilní obrany státu.

Dochází k podstatné strukturální změně v systému obrany státu: vzniká celostátní a celospolečenský systém obrany státu.

Tento branný systém je systémem, tak jak tuto kategorii vymezuje sociologie. Chování elementů tohoto systému je v zásadě determinováno jejich funkčním vztahem k celku a charakter celku v základní míře určuje z daného hlediska podstatné aspekty elementů.

Za elementy tohoto branného systému, který je subsystémem sociálního systému společnosti jakožto celku, považují:

- instituci ozbrojených sil (profesionálních, záložních, miličnických),
- teritoriální ozbrojené síly,
- civilní obranu,
- řídicí celospolečenské vojenské instituce ve stranickém a státním aparátu,
- pomocné a zabezpečovací složky.

V činnosti státních institucí (ekonomických, školských, zdravotnických, vědeckotechnických), v samotném mocenském státním aparátu se rozšiřuje vojenská činnost — resp. vojenská část jejich činnosti — oproti rozsahu této činnosti před druhou světovou válkou. Tato jejich vojenská činnost je vzhledem k zájmově potřebové orientaci jejich specifické společenské činnosti **disfunkční**, současně je však **eufunkční**, jakožto součást vojenské činnosti celospolečenské — a v tomto smyslu je vykonávána ve prospěch fungování branného systému společnosti.

Tato disfunkční-eufunkční činnost na-

byla výrazné institucionální podoby jak na úseku ekonomiky a školství, tak i na úseku státního mocenského aparátu.

Celospolečenská vojenská činnost však zahrnuje i činnost společenských organizací masových i zájmových. Vojenská přípravná činnost mezi příslušníky těchto institucí je značně rozsáhlejší, než tomu bylo v minulém období a nabyla výrazné institucionální podoby.

Při analýze sociálně politických komponentů jakožto strukturotvorných prvků branného systému společnosti nebude pochopitelně možné ulpět jen na analýze motivace války, prováděné vládnoucím společenským subjektem.

Povaha „vnitřních“ sociálně politických komponentů, utvářejících strukturu branného systému, je dána především sociálně politickou povahou sociálního systému, povahou státního a společenského zřízení. Můžeme-li charakterizovat sociální systém naší společnosti svou podstatou jakožto lidový neantagonistický systém přerůstající, pokud jde o podstatu státu, z diktatury proletariátu ve všelidový stát, je obrana tohoto státu obranou všeho lidu, obranou vlastního mocenského panství lidu, sebeobranou, obranou vlastní státní moci, vlastní státní a společenské organizace. Branný systém socialistického společenského zřízení má tudíž podstatně širší společenskou základnu, než branný systém buržoazního společenského zřízení.

Vzhledem k charakteru možné raketyvé jaderné války — ohrožující svými účinky nejen existenci jednotlivců, sociálních skupin, ale celých společenských tříd a celých státních útvarů — splývá v jedno individuální a společenské motivace společenské činnosti, daná společenským zájmem a potřebou uhájit jak individuální, tak celospolečenskou státní existenci. Zájem socialistické společnosti na uhájení existence každého jejího individuálního příslušníka je reálným sociálně politickým komponentem vzhledem k jednotě celospolečenského a individuálního existenčního zájmu — pochopitelně za exis-

tence rozporů, vlastních tomuto typu sociálního systému.

Jednota zájmově potřebové motivace vojenské činnosti v současném buržoazním sociálním systému je omezována existencí základních antagonistických rozporů v zájmech společenských tříd a sociálních skupin tohoto systému. To má velmi reálné a praktické důsledky v branném systému, omezující jeho činnost na profesionální činnosti patřících institucí s menším rozsahem činnosti individuálního subjektu jakožto aktivního subjektivního činitele tohoto systému.

„Disfunkční“ činnost masových a zájmových společenských organizací pro činnost branného systému jakožto celku má rozdílnou motivaci i kvantitativní rozsah v sociálním systému socialistickém a buržoazním. Sociálně politický komponent, jímž je socialistický demokratismus jakožto aktivní činnost individua v socialistickém sociálním systému, je výrazným komponentem právě branného systému. Rozsah činnosti individuí v branném systému je větší v našem typu sociálního systému, než tomu je v buržoazním sociálním systému.

Takové jsou východiskové hypotézy pro nezbytnou konkrétní socialistickou analýzu sociálně politických komponentů branného systému.

Řízení celého branného systému v naší společnosti je svěřeno centrálním stranickým orgánům vzhledem k jeho sociální funkci: branný systém zabezpečuje existenci našeho sociálního systému jako celku za stavu míru a utváří tak předpoklady pro to, aby se vůbec mohl rozvinout a převést naši společnost od socialismu do komunismu.

Pro koncepční řízení celého branného systému vytvořily stranické orgány příslušné centrální i teritoriální komise obrany, v jejichž čele stojí vedoucí straníční pracovníci toho kterého stupně.

Růst operativy v řízení branného systému si zřejmě vyžádá další institucionální zabezpečení v legislativních a administrativních orgánech.

Tendence rozšiřování vlivu soudobého vojenství v sociálním systému naší společnosti vytváří objektivní potřebu, aby se všechny státní instituce zabývaly v relativně větším rozsahu vojenskou činností ve vztahu k jejich činnosti mírové. Relace těchto proporcí bude podstatně rozdílná podle povahy dané instituce a podle činností, jež jsou jí v přípravné vojenské činnosti určeny. Nicméně tendence růstu vojenské činnosti v úhrnu celkové činnosti je očividná ve všech těchto institucích.

Vzájemné utváření proporcí těchto dvou typů činností je objektivně určováno celospolečenskou potřebou i celosociálními normami a direktivami. Konkrétní realizace vytváří konfliktuální situace různého typu. Řešení těchto konfliktů závisí na celém úhrnu podmínek v činnosti společenského subjektu samotného a na utvářející se situaci ekonomické a zahraničně politické.

Značně rozdílně budou realizovat svou vojenskou činnost instituce v období zmírňování nebo naopak v období zostřování mezinárodní situace.

Relace těchto proporcí je prudce porušena za vyhlášení tzv. situace ohrožení státu. K jejímu radikálnímu zvratu pak dochází při zahájení války. Na průběh tohoto radikálního zvratu má vliv především typ války k níž dochází, jakož i způsob jejího zahájení a průběh jejího počátečního období.

Přesun procesů, dříve realizovaných až po zahájení války do předválečného stavu míru, zahrnuje celou populaci. Proces vtahování celých národů do světových válek ve 20. století, jenž počal na začátku tohoto století, byl — vzhledem k charakteristickým rysům soudobé globální raketové jaderné války prakticky ukončen.

Za prvé světové války byly národy vtahovány do války především dříve nezvyklým rozsahem mobilizace a průběžného povolávání záloh. Válečnou činností bylo přímo zasaženo obyvatelstvo přifrontových pásem. Zápolí se stává součástí válečného tábora.

Před druhou světovou válkou je novým

rysem vtahování národů do válek, účast obyvatelstva v civilní obraně. Částečný přesun dříve válečných opatření do období před válkou zasahuje produktivní činnost podstatně většího počtu pracovníků v ekonomice, technice a zdravotnictví.

Za druhé světové války je přeměna ekonomiky, politiky i kultury válčících zemí pro potřeby fronty u hlavních válečických států naprostá. Hluboké zápolí protivníka je nejen jedním z hlavních strategických cílů ničení, ale v určitém rozsahu a za určitých podmínek se stává oblastí samotného ozbrojeného zápasu. Začíná proces stírání dosavadních podstatných odlišností mezi frontou a zápolím.

V podmínkách soudobého vojenství je civilní obyvatelstvo v produktivním věku začleňováno do procesu přípravy na vedení ozbrojeného zápasu především pro případ vzniku světové raketové jaderné války.

Příprava k vedení ozbrojeného zápasu za války se stala trvalou součástí činnosti pracovní síly, a to v jejím předproduktivním i v produktivním věku.

Zahrnuje celý systém všeobecného vzdělání, od základního až po vysokoškolské. I v období samotné profesionální činnosti dochází k dalšímu vzdělávání pracovníka nejen v jeho vlastní „mírové“ profesi, ale současně k další jeho přípravě jako vojenského specialisty. Proces sbližování profesionálních činností „mírových“ a „vojenských“ usnadňuje udržování speciální vojenské odbornosti ve větším počtu profesí, než tomu bylo dříve. Současně získání vojenskoodborné specializace v době základní vojenské přípravy má větší souvislosti s dalším civilním povoláním.

V rámci profesionální činnosti samotné je institucionálně vymezována, požadována a realizována činnost vyplývající ze začlenění pracovníka do systému obrany státu.

V rámci volného času je část zájmové činnosti věnována u určité části obyvatelstva činností, souvisejícím s jejich vojenskou odborností. V mimopracovní čin-

nosti vojáka z povolání i funkcionářů CO a funkcionářů SVAZARMU má výrazný rozsah branně výchovná činnost.

Současný trend relací mírové a přípravné vojenské činnosti řídicích institucí států vykazuje růst proporce vojenské činnosti proti údobí před druhou světovou válkou.

V údobí zostřeného mezinárodního napětí a za krizových situací dochází v tomto trendu k prudkým výkyvům ve prospěch vojenské činnosti.

Tento trend je v současných podmínkách přímo ovlivňován:

- potenciální funkcí světové raketové jaderné války,
- faktickými omezenými válkami.

Tento vliv poroste tak, jak roste vý-

znam omezené války jako prostředku k řešení základního třídního antagonismu dvou světových soustav v nynější epoše.

Daná relace mírové a přípravné vojenské činnosti je přímo ovlivňována tím, jakou váhu přisuzuje řídicí společenský subjekt ve své politice válce, jak rozsáhlým prostředkem politiky je pro něho válka.

Trend proporce mírové a vojenské činnosti řídicích institucí států je přímo ovlivňován koaličním charakterem souběžného vojenství. Proto se bude vykazovat výrazná specifika jednak u vedoucích raketových jaderných velmocí, jednak u jejich přímých a hlavních spojenců jednak u zemí mimo bloky a u zemí „třetího světa“.